

VOJMIR VINJA

ETIMOLOŠKE NAZNAKE O SENJSKOJ ALOGLOTIJI

Mećarova 43
HR 41000 ZagrebIzvorni znanstveni rad
UDC: 808.62–087.2:801.316.3
Ur.: 1991–09–27

U pokušaju analiziranja izvorišta i karakteristika tuđica u govoru Senja došli smo do konstatacije da se taj grad od drugih urbanih aglomeracija na našoj obali razlikuje upravo izostankom dalmatskih prežitaka. Senjsku aloglotiju međutim značajno karakterizira izrazito noviji mletački utjecaj tako da je senjska situacija sličnija onoj u Šibeniku negoli onoj u Rabu, Trogiru ili Korčuli u kojima su dalmatski elementi konstanta.

Kad bismo htjeli na najsžetiji način odrediti temeljne karakteristike tuđeg udjela u senjskom leksiku mogli bismo reći da je Senj, kao i svi hrvatski gradovi od Pule do Boke Kotorske, otvoren prvenstveno romanskom utjecaju u gotovo svim područjima leksika. No, već na prvom idućem koraku karakterizacije, nešto pomniji analiza pokazat će nam da se taj legendarni uskočki grad po tuđem elementu u svom leksiku bitno razlikuje od, recimo, Krka, Zadra, Hvara ili Korčule, a ta se razlika očituje poglavito u gotovo potpunom »izostanku dalmatskih prežitaka u njegovoj rječničkoj građi«,¹ a to se lako objašnjava poznatim povijesnim okolnostima koje ovdje nije potrebno potanko navoditi. Budući da nema dalmatskih, taj leksik ne pozna ni grčke prežitke, jer su ove potonje drugi istočnojadranski gradovi preuzimali posredstvom grčkoga.² Već na idućem stadiju karakteriziranja dolazimo do očiglednog zaključka da senjsku aloglotiju, zbog poznate ekspanzije *Serenissime* na našem priobalju, značajno karakterizira izrazito *noviji* mletački utjecaj, pa već tada možemo ustvrditi da senjski govor, s obzirom na strani utjecaj, pokazuje upadljiv paralelizam s jednim drugim u jezičnom pogledu isto tako izrazito hrvatskim gradom, a to je Šibenik. I Senj i Šibenik su gradovi za koje se može tvrditi da ne pokazuju tragove onoga što je Skok 1926. počeo nazivati »slavensko–romanskom simbiozom«.³ Ni u jednom ni u drugom gradu ne nailazimo na tragove *starijeg* romanskog utjecaja: oba su, poglavito u pogledu svojeg stanovništva, izrazito »kontinentalna« mjesta, pa zato nisu nepropusni za turcizme, kojih u već spomenutim ranije romaniziranim mjestima gotovo da i nema. Razlika prema Šibeniku možda je jedino u tome što Senj, zahvaljujući svom križišnom položaju na Jadranu

i činjenici da je povezan sa zaledem nekad najznačajnijom cestom, ima i nešto njemačkih elemenata koji su Šibeniku i ostaloj Dalmaciji donedavno bili nepoznati.

Prema tome, može se tvrditi da u aloglotiji senjskoga leksika, a donekle i u sintaksi (sintaktički kalkovi) *partem leoninam* imaju venecijanske, a da za njom slijede turske i njemačke tuđice.

No, ako bismo željeli – barem u grubim crtama – odgovoriti na pitanje kako su primani, kako se ponašaju i što je ostalo od mletačkih elemenata, odmah upada u oči da se to u Senju ne odvija onako kao u dalmatinskim gradovima nekadašnje veće ili manje dvojezičnosti. Upravo je izostanak te starije dvojezičnosti imao za posljedicu veće formalno iskrivljavanje, radikalniju adaptaciju romanskih morfe- ma, znatne a često i neočekivane semantičke pomake, pa čak i gubljenje značenjske veze između mletačke riječi i onoga što je od nje u novoj sredini ostalo. Ako se senjski venecijanizmi usporede, na primjer, s onima u Korčuli ili Hvaru, lako će se vidjeti da se oni u Senju ponašaju kao otprilike seoski venecijanizmi prema gradskima na onim zemljopisnim ograničenim prostorima (otoci!) gdje je nekoć postojao bilingvizirani grad nasuprot jednojezičnom selu. Za primjer možemo uzeti grad Korčulu *vs.* Žrnovo, Blato, Smokvica, ili jednako tako na Visu grad Vis *vs.* Komiza. I to sve unatoč činjenici da Senj u sociološkom pogledu uvijek pokazuje sve oznake grada. Samo, taj je grad uvijek bio jednojezičan, izrazito hrvatski i u njegovu ćemo leksiku uzalud tražiti tragove dvojezičnosti koja je uvjetovala poseb- nu sliku ustroja aloglotije u Rabu, Zadru ili u Korčuli. Prilagodba tuđih elemenata i semantički pomaci, istina, nisu tako znatni kao, na primjer, u Poljicima,⁴ ali razlog toj razlici valja tražiti u činjenici što u Poljicima nije bilo ni značajnije luke ni gradskog središta, dok je Senj već dugo grad, značajni izlaz na Jadran i nekada aktivno lučko mjesto.

Budući da su, kako smo već istakli, senjske tuđice pretežito noviji venecijaniz- mi, one etimologičaru pružaju veoma malo šansi da među njima nađe nešto što još nije objašnjeno ili da otkrije ostatke konvergencije različitih jezičnih sustava. Senjski su mletački elementi preuzeti iz kolonijalnog venecijanskog, iz takozvanog *venezian de là de mar*,⁵ više ili manje prilagođeni našem sustavu, i samo će, kao i u drugim sredinama, izrazito afektivni izrazi, riječi pune stilističkog naboja pred- stavljati etimološki problem bez velikih izgleda da ih u potpunosti objasnimo kako na planu izraza tako i na planu sadržaja.

Zbog svega toga, u bilješkama što slijede osvrnut ćemo se na nekoliko usamlje- nih venecijanizama, te na neke nerazjašnjene leksičke elemente koji pokazuju neočekivana odstupanja na oba plana, a ukazat ćemo i na nekoliko slučajeva hibridizacije, te na malobrojne zabilježene afektivne elemente tipične za senjsku sredinu.⁶

* * *

1. Među venecijanizmima koji su rjeđe sačuvani u našim obalnim govorima, u Senju nailazimo na formu *baŭta* »maska, krinka«: *Bilo je na balu maškarov i bez*

baute (Moguš, 1966, 117). Taj lik, što ga naši leksikografi ne bilježe, etimološki je interesantan, jer ni talijanski etimolozi nisu jednostučni oko njegova postanja. Nema dvojbe da je preuzet iz mlet. *baùta* »specie di mantellino« (Boerio, 71). Podrobniji opis semantičke vrijednosti donosi A. Prati (1968, 13): »veste da camera di un ferrajolo nero di seta o d'un mantellino che dal capo scendono sulle spalle, usato dai nobili nei sec. XVII e XVIII come abito di ripiego nelle uscite in pubblico«. No, u Vicenzi se značenje podudara sa senjskim: »cappuccio per coprirvi il volto«. ⁷ Mišljenja oko etimologije su podijeljena: dok je DEI 468 tumači pomoću *bava* »sline« (< lat. *BABA »Geifer«, REW 853), tj. kao »podbradnjak«, ⁸ Prati (VEI 116) polazi od potvrde da su u Mlecima u 18. st. navlačili *bautte* za vrijeme karnevala (v. bilj. 7), pa drži da je riječ nastala od *bau/bao* > *bauto*, dakle od naziva za kukca tvrdokrilca zbog toga što se on zakukulji i zakriva svoj lik, tj. taj biološki stadij zakriva onaj koji mu slijedi. 'Paralelni semantički razvoj vidimo u njem. *Larve* »ličinka« i »krinka, maska«, što nalazimo u kajk. *larva* »krinka, maska, maskara, krabonosica« (Belostenec, *Gaz.* 195) ili u današnjem *larfa* »odveć našminkana žena« (KR 2, 474). Vrijedno je usporediti i hrv. *lik* ↔ *ličinka*. Senj je, dakle, preuzeo mletački lik sa semantičkim prijelazom »tvrdokrilac« → »obrazina«, gdje se išlo obrnutim redom nego što je postupio Linné kad je lat. *larva* »obrazina« uzeo za označavanje kukca u prvom stadiju razvoja. Napomenimo da smo istu riječ zabilježili još samo u (štokavskom) Šibeniku gdje je još u svakodnevnoj uporabi lik *bàuta* (razlika u akcentu!), ali sa drugačijim značenjem: »pokrivač i jastučić, neka vrsta vrećice koja je istovremeno i odijelce novorođenčadi«. ⁹ Značenje šibenske tuđice lako se tumači metaforičkom vrijednošću dobro umotanog, »zakukuljenog« djeteta kojemu čak i lice pokrivaju kako bi ga zaštitili od hladnoće. Senjski lik, međutim, nastavlja izvorno mletačko i vicentinsko značenje. ¹⁰

2. U Moguš 1966, 140 nailazimo na usamljeni lik *šempetârija* sa značenjem »kiša s vjetrom«. Premda je riječ mnogosložna, ipak joj se tvorba ne može razaznati, ali je očito da se paretimološki unakrstila sa *ârija* »zrak« (*ibid.* 116). Ni u našoj ni u talijanskoj dijalektalnoj građi nemamo druge potvrde za takav lik. No, semantizam nas upućuje na nedvojbenu vezu s dubrovačkom, isto tako meteorološkom oznakom *šapantàra* »kratki vihar na moru«, što je donosi Luko Zore u svojim *Tugjicama* 25, a čitamo je i prije toga u *Dubrovniku* 1860 str. 205. ¹¹ O istoj riječi govori i Skok (*Terminologija* 157), i, osim Zorine potvrde, donosi i svoje (?): *šârpântara* (sic), *šampântara*, *šarpantana* za »oluju na moru spojenu s jakom grmljavinom«. Prenoseći te likove, R. Vidović (*Pomorski rječnik* 423) dodaje i primjer iz *Tužne Jele* od Mata Vodopića: *Sunce je zašlo u jednu grubu kalatu; sutra, prekosutra bit će ekvinocija, pak ti se bojim kakve dobre šarpantare*. Nema nikakve dvojbe da su i dubrovačke i senjska varijanta potekle iz istog izvora, a mnogostruka formalna variranja nas ne smiju čuditi jer je posrijedi višesložna riječ izrazito afektivnog sadržaja, tako da Skok (*n. n. mj.*) za nju kaže da je *čudna*: »Ne mogu se nikako dosjetiti šta je i odakle je osnova ove čudne riječi«. To ne zna ni Luko Zore, ali pretpostavlja ono što je najvjerojatnije, tj. »bit će riječ talijanska iskvarena«. Skok, naprotiv, pomišlja na lat. svezu EX REPENTE »iznenada, neočekivano«. No, da ni

sâm nije bio zadovoljan s tim tumačenjem najbolje se vidi po tome što ga ne preuzima u svom velikom *ERHSJ*, iz kojega je izostavljena i sama riječ sa svim varijantama.¹² Kao što vidimo, postanje je zamršeno, i Skokovo nas izvođenje iz priloške oznake *EX REPENTE* ne može zadovoljiti. Ako bismo i htjeli polaziti od koje od izvedenica iz lat. pridjeva *REPENS*, *-TIS* »brz, nagao«, od toga bi nas odvrtila činjenica da su se refleksi te riječi sačuvali samo u pirinejskim govorima,¹³ pa bi svakako bilo opravdanije pozivati se na jedno **REPENTARE*, koje Meyer-Lübke, *REW* 7221, pretpostavlja kao izvor za genov. *reventá*. No, ni tu nemamo varijanti ni semantičkog paralelizma u drugim romanskim jezicima.

Po našem mišljenju, uputnije je, poglavito za senjsko **šempetârija*, poći od jednog *SERPENTARE* (< kl. lat. *SERPERE*) koje nam je dopušteno pretpostaviti na temelju romanskih (franc. i tal.) refleksâ.¹⁴ Upravo na fig. uporabu tal. *serpentare*,¹⁵ koje može značiti »molestare, tempestare« (Battisti-Alessio, *DEI* 3461) upućuju nas utemeljeni semantički razlozi. Naime, jedan drugi, značenjski bliski mornarski meteorološki termin za »ošmrk, uzdušni vrtlog«, tj. *pjivica* (tal. *tromba marina*, a u Senju i na Korčuli *šijün*) temelji se na slici sadržaja »zavijati se poput crva«, a to potpuno odgovara zmiji. Takvo tumačenje, koje se lakše brani nego < *EX REPENTE* ili < **REPENTARE*, bilo bi još čvršće kad bi postojala varijanta (s metatezom) *šerpentarija*. Doduše, nju Vidović (*n. n. mj.*) i navodi, pripisujući je Skoku, ali, nažalost, lika *šerpentarije* kod Skoka — nema.

Bilo kako bilo, izvođenje od *SERPENS*, *-TE* → *SERPENTARE* fonetski je i semantički utemeljeno. Sufiks se *-ara* u južnim varijantama lako tumači istovrsnim sufiksom u drugim anonimima *levantara* »jaki istočnjak«, *pulentara* »jaki zapadnjak«, dok je u senjskom liku, kako smo već istakli, došlo do naslanjanja na *ârija*, jer nemamo ni *šempetârija* ni *šempetarîja*, nego *šempetârija*.

3. U svakodnevnoj je uporabi u Senju još jedna afektivna riječ koju ne srećemo u našim drugim priobalnim govorima. Mislimo na oznaku za »stražnjicu« *tafanâr*, koju su zabilježili Zlata Stanišić (br. 7. 77) i Moguš 1966, 142.¹⁶ Riječ je o veoma proširenom talijanskom (po podrijetlu argotskom) izrazu, što ga srećemo od Iberskog poluotoka i Provanse do Italije, od sardskoga do Apulije i uzduž obiju talijanskih obala do Genove i Trsta. Senjani su ga mogli preuzeti iz tršćanskoga gdje imamo *tanfanario* (Doria 715) s istim značenjem. Fonetski je vjerojatnije preuzimanje iz mlet. *tafanario* »culo, deretano« ili iz čozotskoga *tafanàrio*.¹⁷ Naravno, ne može se sa sigurnošću isključiti ni posuđivanje iz *Pescare tafanàrrià* (DAM 2174), a ni utjecaj južnotalijanskih govora,¹⁸ jer je Senj bio u aktivnim pomorskim vezama s tim dijelovima Italije.

Etimologija riječi je zanimljiva jer se forma njezina izraza mogla povezati s različitim supstancama sadržaja, pa je i to razlog što je svi talijanski etimolozi ne tumače na isti način. Najčešće se prihvaća da je riječ o šatrovačkom terminu koji nastavlja arapsko *tafr*.¹⁹ Međutim, riječ se miješa i s tal. *tafano* »obad« (< *TABANUS*, *TAFANUS*, *REW* 8507), pa bi *tafanariu* moglo biti ono mjesto na tijelu tegleće životinje gdje se najradije sakupljaju obadi. Takvo tumačenje, koje je doista uvjerljivo i fonetski utemeljeno, zastupaju Durante i Turato u svom *Dizionario*

etimologico veneto-italiano, 606. No, razlog zašto je *tafanār* ograničen na Senj, mogli bismo tražiti u ulasku trećeg sadržaja u semantički sustav te forme izraza. Mislimo pri tome na nastavljache učenog kasnolatinskog termina iz crkvene prakse ANTIPHONARIUM²⁰ (< grč. ἀντίφωνος).²¹ Pučki je oblik riječi sačuvan, i donedavna se u Korčuli govorilo *tifonār*, a vrlo je rano, u XI st., zabilježen u *Supetarskom kartularu* njegov dalmatski oblik *tefenarius*.²² Razumljivo je da je homofonija kod tako različitih sadržajā bila nepodnošljiva, pa je zbog toga i senjski lik s afektivnim nabojem ostao usamljen.

4. *Missing link* za kojim smo tragali želeći objasniti naziv *būc* za ribu Orthogoriscus mola BL. SCHN.,²³ nalazimo u izrazu senjskog ribarskog termina *butāc* »plivajuće pluto koje služi kao znak za mrežu ili sidro« (Moguš 1966, 118). Naime, taj je lik poslužio kao metafora za oznaku spomenute ribe koju oko Senja nazivaju *pešibarila*.²⁴ Kako se za takvu vrstu *senjala* najčešće rabi *bačvica* koja pluta iznad mreže ili bilo kojeg predmeta spuštenog u more, za njezino označavanje poseglo se za mlet. riječi *botazza* »bačvica«, koju Boerio 24 definira kao »arnese a doghe di sufficiente grandezza per tenervi vino«, a muški je rod iste imenice u Veneciji poslužio upravo za oznaku ribe o kojoj govorimo: »*pesse rioda*²⁵... detto anche *luna de mar*²⁶ o *tambur de mar*,²⁷ *tamburo marino* o *mola*²⁸ o *pesse mola* o *botazza* o« (Boerio 576, s. v. *rioda*). Izrazom istog postanja i iste vrijednosti *butāc* (*būtac*) ta se riba naziva u Murteru, Rogoznici, Sevidu, Drveniku Velom, Grohotama i Milni,²⁹ a to je najbolji dokaz da senjsko *butāc* »znak, *senjal*« i ihtionim *butac* (sa svim prilagodbama) potječu iz istog etimona. Morfologija i ponašajnske crte ribe nedvojbeno potvrđuju takvo zaključivanje.

Posebno valja naglasiti da smo time istovremeno razjasnili dugo neriješeni ribarski termin *būc* »pobuk« i glagol *bucati* »clava piscatoria aquam exagitare« za koje je Skok ne samo u *Terminologiji* 71, nego i u ERHSJ predlagao hipotetsko *BULLIDIARE, ograđujući se riječima da je »možda postojao u dalmatskoromanskom« (1, 224–225). No, takvo se izvođenje spotiče na semantičkim i još više na fonetskim zaprekama, kojih uopće nema ako podemo drugim putem: umjesto da u *būc* vidimo »postverbal od *bucati*«, lako ustanovljavamo da se dogodilo upravo obrnuto, to jest da je *bucati* izvedeno od *buc*, jer se *bucanje* obavlja pomoću *buca*, a ovaj potonji lik nastao je iz kosog padeža imenice *butac* → **butca* → *buca* → *buc*.³⁰ Kada znamo da je *buc* »motka za bucanje« zapravo »drvena čaša na dršku«³¹ ili »drveno zvono na palicu navrnuto« (Luko Zore), očito je da se *buc* gradio tako što bi se na motku nasadila polovica bačvice. A to sve zajedno znači da nazivi za ribu *bucanj* ili *bucat* i senjsko *butāc* imaju isti etim, ali su dvije riječi pošle različitim semantičkim putevima.

5. Kao i u svim govorima koji su izloženi tuđem utjecaju, i u senjskom je govoru došlo do hibridnih tvorevina: ili je domaći elemenat (I) poslužio kao leksem, a tuđi (A) kao morfem, dakle I + A, ili je došlo do obrnute pojave (A + I) i aloglotski je elemenat ostao u uporabi kao leksem, a u domaći se sustav uvodi pomoću I morfema (prefiksa ili sufiksa). Slučajeva hibridne tautologije, tj. kad A i I elemenat imaju

istu semantičku vrijednost (A +/- I), u senjskom govoru nismo sreli. To se lako objašnjava već navedenim izostankom stadija dvojezičnosti.

Između primjera za tip I + A najčešći su slučajevi davanja aspektne ili infinitivne vrijednosti domaćem izrazu glagola: *nažuntāt* »dodati«, *otkanpanāt* »odzviniti«, *zakantāt* »zapjevati«, *zakūrīt* 1) »naložiti vatru«; 2) »udariti nogom«,³² *zbonacāt* »stišati se (o moru)«, *zavintāt* »zakočiti« (prema *vīnta* »kočnica«) i *vintāt* »kočiti«. ³³ Isto vrijedi i za deminutivizaciju i druge modifikacije imenica, kad se zadržava tuđica u osnovi riječi: *kušinēlnica* / *kušunēlnica*,³⁴ *predikālnica* »propovjedaonica« i dr.

Redovito se tako uvode u hrvatski sustav aloglotski ornitonimi bili oni romanskoga ili germanskog postanja: *faganēlac*, Carduelis cannabina (< mlet. *faganelo*, u vezi sa *FAGUS »bukva«;³⁵ *gardēlac*, Carduelis carduelis (< mlet. *gardelino* < CARDELLUS, REW 1686); *cājzinac*, Carduelis spinus, što je noviji germanizam slav. postanja *Zeisig* – *Zeisel*, Skok 1,250.³⁶

Među hibridnim tvorbama zanimljiv je lik *crnjākul* koji ima dva značenja: 1) riba crnelj, crnjak, Heliases chromis i 2) »crno vino«. Nije lako odrediti koje je značenje primarno i koje je za sobom povuklo drugo, jer i za »crno vino« postoji stilistički sinonim *crnjak*. Skloniji bismo bili postupiti kao Moguš 1966, 119 i dati prednost ihtionimu, jer on na našoj obali širi osnovu *crn-* sa čak 27 sufiksa,³⁷ pa je opravdano dopustiti da se u traženju za afektivnom tvorbom za izrazito crnu ribicu poseglo za romanskim sufiksom *-ul* (Skok 3, 540–541). Taj je naziv lako mogao povući za sobom drugo, opet stilistički nabijenu oznaku za crno vino.

Od stranih leksema proširenih s domaćim sufiksom (tip A + I) možemo navesti termin iz rječnika lučkih radnika *virāljska* (Moguš 1966, 145). Tu je došlo do hibridne tvorbe kad se na već ustaljeni venecijanizam *virāt* »dizati (dizalicom)«³⁸ dodao naš sufiks *-aljska* s vrijednošću »naprava za«. ³⁹

6. Začuduje senjsko odstupanje od inače proširenih značenja u imeničkom paru *pīkula* ~ *tīgla*, jer ta dva leksema imaju u ostalim mjestima drugačije značenje i uporabu. Prva u Senju znači »opeka, cigla«, dok druga označuje »glačalo« (Moguš 1966, 135 i 142). Ako pogledamo ostala naša mjesta po priobalju, vidjet ćemo da se »opeka« često označava sa *tīkula* (Šibenik, Rab,⁴⁰ Sali,⁴¹ Božava⁴²...). *Tikula* je, prema Skoku 3, 467, »sjevernodalmatinska varijanta«, dok je *tīgla* (kod Skoka *tīgla*) južnodalmatinska.⁴³ No, Senj u tome odstupa od ostalih govora, i *tīkula* postaje *pīkula*. I Skok se tome čudi: »nejasno je *p* mjesto *t* u *pīkula* (Senj) 'cigla'«. Po našem mišljenju, uzrok tome valja tražiti u činjenici što je lik *tīgla* zadržao svoje starije značenje »glačalo«, jer se nekad roba glačala pomoću zagrijane opeke. Došlo je, dakle, do križanja već raznoznačnih izraza: *tīkula* × *tīgla*, pod utjecajem novijih istoznačnih germanizama *cīgla* i *pēgla*, i je postalo i, dok je *p-* iz *pēgla* ili iz *pīkula*, koje je postojalo ali mu je značenje zaboravljeno.⁴⁴

7. Pokušali smo navesti i objasniti nekoliko nasumce uzetih primjera iz senjske aloglotije. Nerazjašnjenih i nema baš mnogo. U svakom slučaju manje nego u zatvorenim otočkim sredinama (Komiža, Susak, Blato na Korčuli) ili u nekim

našim južnijim govorima (Boka Kotorska). Ono što karakterizira nerazjašnjene senjske lekseme jest da su to odreda afektivni izrazi kod kojih je i inače teško doći do njihove ishodišne točke, to jest do individualnog govora (*parole*) pojedinca koji ih je stvorio. Usporedimo li te senjske »nepoznanice« sa sinonimnim izrazima u drugim sredinama, lako ćemo utvrditi da su to posvuda leksemi koji pokrivaju male areale, pa ih zato i ima veoma mnogo. Ako se potrudimo i nabrojimo sinonime samo za senjsko *barjāmus* »buka, vika, graja«,⁴⁵ vidjet ćemo da ih ima mnogo čak i u književnom jeziku, a kamoli u dijalektima. Za ove posljednje dovoljno je (i to samo iz slova »B« u rječniku!) spomenuti *bakān*, *barabān*, *bulikān*, *būrdil*...⁴⁶ uvijek sa značenjem koje ima *barjāmus*. Na pitanje odakle potječe ova riječ zaista nismo kadri jednoznačno odgovoriti. Morat ćemo se – barem zasada – zadovoljiti polovičnim odgovorima i nagađanjima. Za usamljeni sufiks *-amus* reći ćemo da nedvojbeno potječe iz crkvenog latinskoga, da se, dakle, približnom i krivom latinštinom nastojalo postići afektivnu vrijednost. To se često događa u svim jezicima našeg kulturnog kruga, gdje su liturgijske riječi neprestano u ušima, ali je njihovo značenje puku nerazumljivo. Primjera ima napretek. Napomenimo samo korčulansko *ānjuš* ili komiško *ōnjuš* < crk. lat. AGNUS (DEI), pa *pāšteka* »čuška« iz crkvene formule PAX TECUM, ili *orēmus* koje je lako razumljivo iz rečenice *Ka' doješ doma, čut ćeš ti tvoj oremus!* U jednom sjevernotal. dijalektu »buka, graja« se kaže *carāmus*.⁴⁷ Dakle, *-amus* je više manje jasno, ali teško je reći odakle je *barj-*. Možemo nagađati da je u vezi s hvarskim likom *barjanāt*, kojemu je jedno od značenja »svetkovati lumpajući« ili *barjanāt se* »neumjereno se veseliti«,⁴⁸ ali – postanje nam je i dalje nejasno. No, sve je to malo ili gotovo ništa, jer nismo znali opisati cjelovitu »povijest riječi«. U takvim nam slučajevima može pomoći ili znatniji broj varijanti ili pak poznavanje situacije unutar koje je afektivni izraz nastao. Samo tu – iznimno – lokalna anegdotka može biti od pomoći etimologu.

Bibliografija i kratice

- Moguš (1966): Dr. Milan Moguš, *Današnji senjski govor* (poseban otisak iz *Senjskog zbornika* II, 5–152)
- Prati (1968): Angelico Prati, *Etimologie venete* a cura di G. Folena e G. B. Pellegrini, Venezia–Roma.
- Vinja (1967): Vojmir Vinja, *Le grec et le dalmate*, *Zeitschrift für Balkanologie*, 5, 203–223.
- Vinja (1975): Vojmir Vinja, *De l'importance de la connaissance du référent dans la recherche étymologique: les dénominations de l'Orthagoriscus mola*, *Studia romanica et anglica zagradiensia* 39, 7–26.
- Vinja (1985): Vojmir Vinja, *Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji* II, *Čakavska rič*, 13, br. 2, 3–14.
- Vinja (1986): Vojmir Vinja, *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva* I–II.
- DAM** E. Giammarco, *Dizionario abruzzese e molisano* I–IV (v. i **LEA**).
- DEI** C. Battisti & G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano* I–V, Firenze.
- DELI** M. Cortelazzo & P. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana* I–V

- KR** *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*
LEA E. Giammarco, *Lessico etimologico abruzzese* (= V. knjiga **DAM**)
LEI M. Pfister, *Lessico etimologico italiano*, fasc. 1–32)
REW W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*³
VEI A. Prati, *Vocabolario etimologico italiano*

Bilješke

- 1 Osim, naravno, općenito proširenih dalmatizama tipa *kapùla*, *frìgat* ili *mir—lna* (Moguš, 1966, 127, 22 i 132)...
- 2 Usp. V. Vinja 1967, 203–223.
- 3 P. Skok, *Archivio Glottologico Italiano* 20, 127–131.
- 4 Veoma pertinentne ilustracije tog fenomena u Poljicima lako je vidjeti na svakoj stranici *Poljica* od don Frane Ivaniševića, objavljenih u *Zborniku za narodni život i običaje* (8/2, 9/1 i 2, 10/1 i 2), koji su sada sakupljeni u jednoj knjizi: *Poljica. Narodni život i običaji*, Književni krug Split, 1987).
- 5 Gianfranco Folena, *Introduzione al veneziano de là de mar*, *Boll. Atlante Linguistico Mediterraneo* 10–12, 1968–70, 331–368
- 6 Za poznavanje senjskog leksika raspoložemo s Moguš 1966, sa seminarskom radnjom Zlate Stanišić o senjskim romanizmima, a za nazive iz talasofaune s gradom iz vlastite ankete u Senju (1956–57) za Vinja 1986.
- 7 Usp. L. A. Muratori iz 1721 »*una maschera o bautta*«, cit. u DELI 125.
- 8 Usp. naše tudice *babarin* i (× *barba*) *barbarin* (Korčula), *bavarin* (Cavtat), *bavarô*, gen. —*ôla* (Veli Rat), pa do *bravrolin* (Susak).
- 9 Ono što se u Zagrebu naziva (prozirnim) germanizmom *ajnpindekl* (Klaić 30).
- 10 V. Vinja, 1985, 5.
- 11 *Akademijin rječnik* 17, 467 (u daljnjem tekstu *ARj*).
- 12 To je jedan od rijetkih slučajeva da se uopće ne spominje riječ koju donosi *ARj*, a sâm je autor pokušava objasniti u svom ranijem djelu (!?).
- 13 W. v. Wartburg, *Franz. etym. W—buch* 10, 265.
- 14 W. v. Wartburg, o. c., 11, 521.
- 15 Tako misli i R. Vidović (*Pomorski rječnik*, 423) postavljajući: »*serpente di mare = mostro marino*«.
- 16 Vrgadinsko *tafanjâti* »kopati po nosu« (B. Jurišić, *Vrgada*, 212) nije u vezi s tim senjskim likom, već je to seoska prilagodba tal. glagola *cafagnare* »kopati rup(ic)e za sadnju«, nepoznata postanja (v. *DEI* 659).
- 17 Za mlet. usp. Boerio 730, a za Chioggiu, Naccari–Boscolo, *Vocabolario del dialetto chioggiotto*, 572.
- 18 Usp. (uvijek s istim značenjem!) u Apuliji *tafanaru* (G. Rohlf, *Vocabolario dei dialetti salentini*, 728) i u Kalabrijii *tafanariu / tafanaru* (isti, *Nuovo dizionario dialettale della Calabria*, 709).
- 19 M. Pfister, *LEI* 1621 i E. Giammarco, *Lessico etimologico abruzzese* 758; usp. i *REW* 8523a.
- 20 koji je uveo Ivan Djakon kao oznaku gregorijanskih liturgijskih melodija.
- 21 usp. H. Siegers, *Griechisches in der Kirchensprache*, 29.
- 22 Izd. Viktor Novak i Petar Skok, Zagreb, 1952 (str. 38; 52; 289); v. i *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Jugoslaviae*, 1173, a za *antiphonarium* a. 1333 u Kotoru, *ibid.* 47.
- 23 Vinja 1975, 7–26.
- 24 Vinja 1986, I 150–151.
- 25 Usp. hrv. *peše rijoda* u Vabrigi.
- 26 Usp. hrv. *lîna* (Privlaka), *peše luna* (Mošćenička Draga i Ilovik) i hrv. kalkove *mišec* (Premuda) i *mišečina* (Omišalj).
- 27 Usp. hrv. *pešetambur* (Hvar) i *tamburo* (Starigrad).
- 28 Usp. hrv. kalk *žervanj* u Lombardi.
- 29 Za sve potvrde v. Vinja 1986 II 358.

- 30 jednako kao *otac* → *oca* ili čakavski *artâc* → *arcâ*
 31 M. Hirtz, *Lovačko--ribarski vjesnik XXXV*, 45.
 32 Taj je glagol po prvoj vrijednosti potpuno idioglotski i navodimo ga samo zbog vrijednosti 2), gdje semantizam može upućivati na tudicu *kurŭt/kûrit* < mlet. *corer* < *CURRERE* REW 2415; za *kûriti* i *kûriti*, v. Skok 2, 242–243.
 33 Riječ je o njemačkom elementu (*Ge-winde*).
 34 od *kušinêl* ili, s asimilacijom *u-i* → *u-u*, *kušunil* < mlet. *cussin* < *COXA* REW 2292. U tom senjskom liku vidimo kumulaciju dvaju izosemantičkih sufiksâ različita postanja.
 35 REW 3141, Skok 1, 502. Kod Skoka navedeni ornitonim *fajan* (Nerezine) nema veze s ovom pticom, jer je tu riječ o *fazanu* (< tal. *fagiano* < *PHASIANUS* < grč. *φασιανός*), gdje je *-gia-* po mletačku izgovoreno *-ja-*.
 36 Na drugim mjestima, gdje je nekad vladala Venecija, ta se ptica redovito naziva *lugarin* < mlet. *lugarin* raspravljana postanja (< grč. *λευκός* ?); v. DEI 2276.
 37 Vinja 1986 II 16 (§ 31. 2. 1.).
 38 Drugdje *virat*, *virâvat*. Leksem je preuzet iz mlet. *virar* (Boerio 795); čini se da je nastao iz križanja *VIBRARE* × *GYRARE* (od *γῦρος*); usp. M. Deanović *Archivum Romanicum* 21, 271 i Skok 3, 596.
 39 S. Babić, *Tvorba riječi u hrv. knj. jeziku* § 587.
 40 M. Kušar, *Rad* 214, 86. O riječi je dosta pisano; v. Ž. Muljačić, *Festschrift J. Hubschmid*, 500.
 41 gdje postoji i rom. deminutiv *tikulîn* i prezime *Tikulîn*.
 42 A. Cronia, *Italia Dialettale* 6, 213.
 43 Etimologija je u lat. *TEGERE* »pokrivati«, REW 8618); v. i grč. *τήγανον*.
 44 U drugim sredinama do takvih križanja nije dolazilo dijelom i zbog toga što su vrijednosti »opeka« i »glačalo« preuzele novije tudice *matûn/mâtun* i *šû(m)preš*.
 45 *Digal je cêli barjâmus*, Moguš 1966, 116.
 46 Za te likove povijest i postanje v. Vinja 1985, 6–8.
 47 *Vocabolario ampezzano*, coordinato da Enzo Croatto, 27.
 48 Za Brusje, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7, 397.

Résumé

Remarques étymologiques sur l'alloglottie de la ville de Senj Vojmir Vinja

En cherchant à analyser la provenance et les caractères des mots étrangers dans le parler de la ville de Senj nous sommes venu à la constatation que cette ville diffère des autres agglomérations urbaines de la Dalmatie par l'absence d'éléments appartenant à la couche prévenitienne. La cause en est à chercher dans son caractère foncièrement croate parce que Senj n'a pas connu le stade du bilinguisme comme les villes de Rab, Trogir, Korčula... dans lesquelles les éléments dalmates sont constatés en abondance. Sous ce point de vue, la situation de Senj se rapproche le plus de celle de la ville de Šibenik. Les mots étrangers y sont dans la plus grande majorité empruntés au »vénitien colonial« (*venezian de là de mar*) avec quelques turcismes et plusieurs germanismes plus récents dûs au fait que Senj représentait l'aboutissement de la principale route qui liait Karlovac et Zagreb avec la mer.

Parmi les mots qui jusqu'aujourd'hui n'ont pas été expliqués, nous avons proposé une solution étymologique pour les lexèmes suivants: *baŭta* »masque, loup«, *šempetârija* »bourrasque, tourbillon«, *tafanâr* »derrière; croûpe«, *butâc* »signe flottant pour le filet ou la nasse«, *pîkula* »brique« et *figla* »fer à repasser«, *barjâmus* »vacarme, désordre«. En outre, on a examiné plusieurs formations hybrides et quelques éléments lexicaux à forte charge stylistique.